

Gävleborgs län har bebotts sedan stenåldern. Där finns 9000 år gamla stenåldersboplatser. Under bronsåldern byggdes stora gravrösen längs kusten. Järnåldern framträder tydligt med gravfält, järnframställningsplatser och runstenar. Kyrkor och socknar tillkom under medeltidens första hälft. Gävleborg är landets skogsrikaste län. Skogen, Östersjökusten, jordbruket och järnet har format historien och kan fortfarande upplevas i ett stort antal fornlämningar och kulturmiljöer.

6

döde från att gå igen. Rösen överblickade den dåtida kustlinjen. Landet i det här området höjer sig ur havet med ungefär sextiofem centimeter varje århundrade. Därför ligger rösen nu ett stycke inåt land. Med hjälp av de här stora gravarna markerade familjen att den här kustresan var inmutad. Rösen var säkert en imponerande syn när man kom och seglade på havet.

9

har det varit en kristen helgedom, men de forntida lämningarna har införlivats i kyrkomiljön. I området bodde en förmögen ätt under de första århundradena efter Kristi födelse. Deras rikedom kom troligen från handel med pälsar, skinn och kanske även järnsmide. Under vikingatid och tidig medeltid fanns här en förkristen kult- och tingsplats. Den utgjordes av en stor cirkel lagd av block i direkt anslutning till Kungshögen, den hög som ligger bakom prästgården. Bara kultledaren eller den som höll i tinget tilläts gå in i cirkeln. Det här var centrum för kulten och makten i Hög och i Hälsingland under järnåldern. Inom EU-projektet Cult Identity har Länsmuseet Gävleborg gjort arkeologiska undersökningar i området kring kyrkan. Den förhistoriska kultplatsen (stencirkeln) och ett bostadshus från 200-talet e.Kr. undersöktes. Tidigare har två storhögar undersökts. Det står klart att familjen som bodde här kontrollerade Hornåns inlopp och hade kontakter med det romerska imperiet. Familjen övergav gården när det inte längre var möjligt att segla uppför ån med båt. Vart de flyttade vet vi inte, men deras stora gravhögar ligger kvar, inbyggda i landskapet. Storhögarna byggdes för att hedra och dyrka förfäderna, men även för att markera att landområdet var upptaget. Runstenarna restes som en helig och ärbär handling, och för att påminna om förfäderna och den nya religionen. Under medeltiden byggdes kyrkan och kungsgården här eftersom platsen redan hade en status i bygden.

7

7 HEDNINGAHÄLLAN
T Välj den mindre väg som går mellan Enånger och Långvind. Håll utlik efter en mindre väg med vägvisare åt väster **N 6819276 E 607010**
 Under den yngre stenåldern, 2 500 f.Kr., var det här stora blocket en klippö i havet. Nu ligger den mitt i skogen. Landet i det här området höjer sig med nästan sju centimeter varje århundrade. Därför har marken här grundats upp. Människor från olika platser runt Östersjön träffades på klippan i havet. Det vet vi därför att arkeologer har hittat keramik och andra fynd från det nuvarande Finland och andra platser här. Hedningahällan är den äldsta kultplatsen i rutten Cult Identity! Människorna som kom hit utförde ritualer där de offrade vackra stenoxor, keramikkarl och andra speciella föremål till gudarna genom att krossa dem. Ritualerna ingick troligen i någon typ av festlighet där man åt och drack. En gång i tiden var den här klippan i Östersjön med andra ord en spännande plats för möten!

10

10 LABYRINTEN PÅ KUGGÖRARNÄ
T Nordvästra spetsen av Kuggörarna, vid Hornslandet nordöst om Hudiksvall **N 6843903 E 633034**
 Labyrinter lades av sjömän och fiskare för att fånga upp stormar. De flesta ser olika ut, men de flesta är cirkelformade. Öppningarna vetter åt olika håll, troligen åt det håll stormen blåste från. Labyrinterna kunde också byggas för att främja fiskelyckan. Ofta finns det någon speciell detalj i cirkeln mitt. Runt Östersjön finns det labyrinter från medeltiden, men de kan också ha lagts senare. De äldsta labyrinterna finns vid Medelhavet och är daterade till bronsåldern. De är alltså flera tusen år gamla.

11

11 BRONSÅLDERSRÖSEN PÅ VÄLMYRKNALLEN
T Strax norr om Mellanfjärden i Jättendal, längs den gamla kustvägen **N 6872898 E 624355**
 På Välmyrknallen vid Mellanfjärden ligger flera imponerande bronsåldersrösen. Rösen byggdes för att visa förfärande på havet att den här speciella släkten bodde här. När man byggde röset skapade man också en plats där man kunde samtala med sina förfäder även när de var döda. Människorna som bodde här i närheten och som byggde rösen dyrkade solen, men också den nya metallen, bronzen. De gjorde långa resor för att få tag på mer metall, och de hade ett kontaktnät som sträckte sig ned till kontinenten. Ett par dryga mil söder om Mellanfjärden, i Fiskeby, har en båt från bronsåldern hittats. Den var gjord för att gå med en tusen kilo tung last i de skyddade havsfjärdarna. För bronsåldersmänniskorna vid kusten var havet en mycket viktig del av deras liv.

8 HJORTSTAKÄLLAN I HÖG
T Från Åsak i Hög tar man av en mindre byväg åt söder. Man måste gå över en äng för att komma till källan **N 6849409 E 604945**
 Människorna som bodde i byn Hjortsta och Hög gick ofta hit till Hjortstakällan och drack vattnet. Vattnet var klart, hälsosamt och hade en frisk och god smak. På källans botten är det alltid fyra små bubblor. För att få full effekt av vattnets helande egenskaper måste man dricka sju klunkar av vattnet, och gärna tvätta sig i det. Siffran sju har ansetts vara ett heligt tal i många tusen år. Invånarna i socknen kom också hit och hämtade hem vatten. Den tidigaste nedteckningen om källan kommer från 1810, och den berättar hur kvinnorna gick hit till Hjortstakällan med hinkar och ämbar för att bära hem vattnet.

9 DEN GAMLA KULTPLATSEN I HÖG
T Vid Högs kyrka, strax väster om Hudiksvalls stad. Följ skyltarna mot Hög **N 6849841 E 607641**
 Området kring Högs kyrka var en förkristen kultplats från tiden kring Kristi födelse fram till medeltidens början, då kyrkan byggdes 1191-1192. Efter det

ANDRA GAMLA KULTPLATSER ATT BESÖKA I GÄVLEBORG

12

12 SKINNLIPPSSTENEN
T Nära Tallåsen norr om Ljusdal **N 6862835 E 550840**
 Ett större stenblock vid en sjö med hällmålningar med jaktmotiv.

13 HAMREGRAVFÄLTET
T På ett näs i Färnebofjärden, söder om Österfärnebo kyrka. Gravfältet innehåller mer än hundra gravar **N 6679144 E 599142**
 Länets största gravfält från äldre järnålder.

14

14 ONBACKEN I BOLLNÄS
T En höjd i Bollnäs stadskärna. Parkområde mellan järnvägen och Ljusnan **N 6802700 E 574742**
 Grav- och boplatsoområde från 200-talet e. Kr.

15 S:T OLOFS KÄLLA I JÄRVSÖ
T Längs vägen Kalvstigen, mellan Järvsö och Delsbo, och sedan en mindre avtagsväg åt sydöst **N 6841487 E 565304**
 Enligt traditionen har källan en magisk kraft. Olof Skötkonung kristnade många Järvsöbor här på sin väg mot Norge.

16

16 ERSKÅLSNÄSET, VIKEN, I ALFTA
T Vägen mellan Alfta och Ovanåker. I byn Viken tar man av en mindre väg åt söder ned mot gården vid sjön. **N 6801347 E 552583**
 Gravfält från yngre järnålder, delvis undersökt.

17 STEN-KARLEN I ÅRSUNDA
T Från Hedkarby till Åkeslund, och vidare på den gamla kyrkstigen åt sydväst **N 6708415 E 593416**
 En man blev dödad på den här platsen för länge sedan. Förbipasserande kastar stenar på platsen för att skydda sig mot den döde.

18 TREFALDIGHETSKÄLLAN I HAGALUND
T Vägen mellan Storvik och Hosjön. Vid Hagalund tar man av söderut över en åker **N 6719896 E 581526**
 På trefaldighetsnatten kastade sockeninvärnarna mynt i vattnet och önskade sig saker. Om de kunde hålla sig tysta i ett dygn efter det slog önskingen in.

TURISTINFORMATION

Turistbyrån i Gävle
 Drottninggatan 22, Gävle
 +4626177117
 turist@gavle.se
 www.hudiksvall.se

Turistbyrån i Söderhamn
 Köpmangatan 11, 826 30 Söderhamn
 +4627075353
 turism@soderhamn.se
 www.soderhamn.se

Turistbyrån i Hudiksvall
 Storgatan 33, 824 30 Hudiksvall
 +4665019100
 turistbyran.hudiksvall@hudiksvall.se
 www.hudiksvall.se

Bokningscentralen i Nordanstig (Jättendal)
 Landsvägen 1, 820 76 Jättendal
 +4665216175
 info@bokningscentralen.com
 www.bokningscentralen.com

ANDRA SEVÄRDHETER OCH BESÖKSMÅL I LÄNET

www.raa.se/fornsok
 Forn- och kulturlämningar. En söktjänst med alla forn- och kulturlämningar i landet.

www.raa.se
 Kulturmiljöer och kulturhistoria i Sverige
 Riksantikvarieämbetets hemsida

www.gastrikland.com
 Turism i Gästrikland. En hemsida om upplevelser och turism i Gästrikland.

www.jarnriket.com
 Järnbrukens historia och turism i Gästrikland. Hemsida med besöksmålen i Järnriket Gästrikland.

www.hembygdsforbund.x.se
 Hembygds historia på lokal nivå. Hemsida för hembygdsföreningarna i landet.

www.aventyrarna.se
 Äventyr, fiske och upplevelser.

www.furuvi.se
 Zoo och nöjespark. Furuvi parkens hemsida.

www.lansmuseetgavleborg.se
 Hemsida för Länsmuseet Gävleborg. Konst, kulturhistoria, samlingar och kulturmiljöer i Gävleborgs län.

www.halsinglandsmuseum.se
 Hemsida för Hälsinglands museum. Kulturhistoria och samtidsbeträktelser.

www.halsingland.se
 Turism och upplevelser i Hälsingland. Turisthemsida med bokningsfunktioner.

www.halsingegardar.se
 Turism, kulturmiljö och världsarv i Hälsingland. Hemsida för världsarvet Hälsingegårdarna.

www.lansstyrelsegavleborg.se
 Kultur och natur i Gävleborg. Länsstyrelsens hemsida om kulturmiljöer, fiske, natur- och kulturresevärd i Gävleborg.

www.gavle.se
 Praktisk information om Gävleområdet. Information om Gävle kommun: turism, upplevelser etc.

www.soderhamn.se
 Praktisk information om Söderhamnsområdet. Informationssida om Söderhamns kommun: turism, upplevelser etc.

www.hudiksvall.se
 Praktisk information om Hudiksvalls kommun. Informationssida om Hudiksvallsområdet: turism, upplevelser etc.

www.nordanstig.se
 Praktisk information om Nordanstig. Information om Nordanstigsområdet: turism, upplevelser etc.

www.naturvardsverket.se
 Natur i Gävleborgs län. Hemsida om naturvård i Sverige. Praktisk vägledning om vilka regler som gäller i ett naturreservat.

Information om vägnars kondition: De flesta vägarna hålls i körbart skick. Det kan vara svårt att använda en del skogsbilvägar på vintern. Vägarna består både av landsvägar och av skogsbilvägar.

Information om längd och tidsåtgång för rutten: Cirka 350 km och 12 timmar

1

3

1 JÄRNÅLDERSGRAVFÄLT I JÄRVSTA, RUNSTEN SAMT SLIPPTA (RUTSCHRÄNNA)
T Järvsta gamla by, söder om Gävle, längs vägen mot Furuvi **N 6725764 E 619359**

Vikingatida gravfält innehållande 35 gravar, en runsten samt en så kallad rutschränna. Under vikingatiden låg gravfältet vid havet, i en skyddad vik. Några av gravarna är utgrävda. Fynden visar på influenser från andra områden kring Östersjön. De berättar också om övergången från asatro till kristendom i början av tuseutalet e.Kr. Människorna här hade stora kultfester och många ritualer i samband med begravingarna. Runstenarna restes som en helig handling för att fira anfäderna och kristnandet av området. De kunde också symbolisera brobyggen och andra heliga handlingar. Den här runstenen nämner en resa i österled och berättar om kung Emund, vilken regerade vid tuseutalets mitt. För att lättare bli havande, som en fruktbarhetsrit, skulle kvinnorna i det gamla bondesamhället åka kana på rutschrännan på gravfältet. Man kan fortfarande se rännan på det spetsiga block som ligger på gravfältet. Berg eller block med rännor ligger ofta i närheten av hällristningar och skålgropar från bronsåldern. De var en del av en helig miljö som var tillägnad fruktbarhetsriterna. Riterna var till för att ge goda skördar, många barn och stora boskapshjordar. Rutschrännorna sammanfaller även ofta, som här i Järvsta, med järnåldersgravfält.

2 LERVIKS KÄLLA
T Åk från gamla E4 ut mot Gävle hamn. En stig leder ned åt höger strax före Bönavägen **N 6731388 E 619851**

Lerviks källa är en gammal hälsokälla och en trefaldighetskälla. Mot slutet av 1700-talet byggde den förmögne handelsmannen Per Ennes en mur kring och en trappa ned till källan. För att bli eller hålla sig friska drack människorna vatten från källan. Den här seden var mycket vanlig på medeltiden, och kanske ännu längre tillbaka. Man kunde också tvätta sig i vattnet. Det var viktigt att vattnet rann åt norr, för i norr bodde det onda, och man skickade sjukdomarna och krämporna dit. Tanken om att det onda bodde i norr finns dokumenterad i Bibeln, i Jeremias 1:4. På Trefaldighetsnatten hade man festligheter vid källan, med musik och dans. Detta var populärt ända fram till 1900-talets början, då människor började tro på läkarvetenskapen i stället för på källvattnet.

2

6 KLAPEREN I NORRALA
T Vid vägen mellan Norrala och Skärså. Håll utlik efter blå vägvisare! **N 6804907 E 610226**

På Klaperen ligger några imponerande bronsåldersrösen. Rösen byggdes för att hedra de döda förfäderna. Ofta lade man också ned en hel del arbete på att hindra den

5

Urgamla kultplatser

GÄVLEBORGS LÄN

TURISTGUIDE

Det här är Länsmuseet Gävleborgs rutt med urgamla kultplatser. Den har något för alla. Den erbjuder spännande berättelser, natursköna platser, intressanta arkeologiska lämningar och magnifika vyer. Vi inbjuder alla, såväl invånare som besökare, att uppleva vår rutt och vårt vackra län. Välkommen att upptäcka ditt förflutna!

Det finns också guider för motsvarande rutter i Lettland och Estland. Guiderna visar inte bara på nya värden i natur och kultur, utan berättar också om urgamla traditioner i länder kring Östersjön.

www.ancientsites.eu

TRADITIONELLA HÖGTIDER OCH FIRANDEN I SVERIGE OCH GÄVLEBORGS LÄN

MIDSOMMARFIRANDE

Midsommarafton
Varje hembygdsgrupp brukar ordna midsommarfirande. Evenemangen brukar annonseras i tidningarna

Midsommarstång, dans och musik.

VALBORGSMÄSSOFIRANDE

Sista april
Majbråsar anordnas på många platser. Evenemangen brukar annonseras i tidningarna.

Majbrasa, sång och musik

Utgivare:
Länsmuseet Gävleborg, 2013
www.lansmuseetgavleborg.se

Redigerad av:
Karšu izdevniecība Jāņa sēta,
www.kartes.lv

Omslagsfoto: © Arsty (Dreamstime.com)

Foto: Inga Blennå and Katarina Eriksson. Bildrättigheterna tillhör Länsmuseet Gävleborg;
© Ruslanchik, © B. Calkins (Dreamstime.com)

Denna trycksak har utvecklats inom ramen för ett gränsöverskridande Östersjösamarbete inom projektet Central Baltic Interreg IV A 2007-2013 "Gamla kultplatser – Gemensam identitet längs Östersjöns stränder". Innehållet i publikationen speglar författarnas åsikter. Projektledningen kan därför inte hållas ansvarig för detta.